

Dramsko stvaralaštvo u osnovnoj školi

Hrustić, Viktorija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:345127>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-20**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Viktorija Hrustić

DRAMSKO STVARALAŠTVO U OSNOVNOJ ŠKOLI

Diplomski rad

Petrinja, srpanj, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Viktorija Hrustić

DRAMSKO STVARALAŠTVO U OSNOVNOJ ŠKOLI

Diplomski rad

Mentor rada:

doc. dr. sc. Maša Rimac Jurinović

Petrinja, srpanj, 2024.

ZAHVALA

Hvala mentorici doc. dr. sc. Maši Rimac Jurinović na prenesenom znanju na brojnim kolegijima tijekom studija na Učiteljskom fakultetu te na ideji za temu rada, velikoj pomoći i smjernicama pri izradi diplomskog rada.

Hvala dipl. uč. razredne nastave Dubravki Čubrić na velikoj pomoći i trudu. Bez vas ovaj projekt koji je dio mog diplomskog rada ne bi bio moguć. Od srca hvala na svakom omogućenom satu, na svakoj toploj riječi, savjetu i vašem iskrenom zalaganju za ovaj projekt.

Hvala svim učenicima 1.a koji su još uvijek mali, ali dovoljno veliki za projekte kao što je ovaj. Bilo je lijepo raditi s vama.

Hvala Osnovnoj školi Antuna Branka Šimića, ravnateljici Stanki Pupiće na lijepom gostoprimstvu i suradnji.

Također, dugujem zahvalnost svojoj užoj i široj obitelji i prijateljima koji su me uvijek podržavali.

Posebnu zahvalnost dugujem svom Peri koji je bio moj „vjetar u leđa“ i vjerovao u mene kad u samu sebe nisam. Bez tebe, ovaj uspjeh ne bi bio potpun.

I na kraju, najveću zaslugu za ono što sam postigla pripisujem svojim roditeljima koji su mi bili najveća podrška, vjerovali u mene i moj uspjeh. Bez vas ovo što sam postigla ne bi bilo moguće. Hvala vam na strpljenju i ljubavi.

SAŽETAK

Suvremena škola nosi nove zahtjeve, a kao jedan od mogućih odgovora na te zahtjeve pokazao se i dramski odgoj. Dramski je odgoj dio nekih nastavnih predmeta (poput Hrvatskoga jezika), a u mnogim zemljama zavrijedio je mjesto kao zaseban predmet. U Hrvatskoj, službeno još uvijek ova ideja sustavno nije zaživjela u potpunosti, no pojedini entuzijasti uveli su ovaj predmet u srednje škole i osmislili kurikulum dramskog odgoja koji i dalje čeka na odobrenje nadležnih institucija. Često se pojavljuje kao izvannastavna aktivnost u osnovnoj školi te je učenici rado pohađaju. Mnoge su prednosti dramskog odgoja koje se tiču svakog mladog pojedinca kao što je emocionalni razvitak, promicanje tolerancije među vršnjacima, zdrav razvitak samopouzdanja i mnoge druge (Škuflić-Horvat 2022). Koliko učenici više slobode imaju u dramskoj grupi, razvijaju li svoje samopouzdanje i komunikacijske vještine pitanja su koja susreću mnoge koji su skeptični prema dramskoj pedagogiji općenito (Škuflić-Horvat 2022). Kako se razlikuju tri područja dramskopedagoškoga djelovanja, ovim radom usmjerila sam se na područje dramskog stvaralaštva i opisala stvaralački proces i rad na finalnom proizvodu - predstavi. Odabran je metodički pristup od igre do predstave. U radu su usustavljene i opisane sve etape rada od formiranja dramske skupine, planiranja i organizacije predstave, izvedbe pa sve do evaluacije predstave. Opis vlastite prakse kritički se promišlja i analizira s ciljem unapređenja stvaralačkog rada s mlađim uzrastima u osnovnoj školi.

Ključne riječi: dramsko stvaralaštvo, dramska pedagogija, dramska igra, učenici, predstava

ABSTRACT

As contemporary education brings new demands, theater arts education has imposed itself as an attractive modern model of studying. In many countries it is studied as a singular subject. This idea hasn't yet fully taken root in Croatia, but enthusiastic individuals have introduced this subject into high schools and written a drama education curriculum that is still awaiting approval from the competent institutions. It appears only as an extracurricular activity in primary schools, especially in everyday classes where students gladly participate in such lessons. There are many positive stances of theatrical education which refer to every young individual such as emotional development, promoting tolerance between children, sustainable development of self-esteem etc. Theatrical pedagogy is a profession which is independent and has shown its value and contribution through its vast history. With time drama pedagogy has slowly developed culture and society at the last in Croatia and the world. The more freedom pupils have in a theatrical group, the development of self-esteem and communication are questions which face many skeptics towards drama pedagogy in general. Taking in account that students often participate in various school and extracurricular activities, this thesis examines how children's plays are formed, how can one see the entire process of its creation, what is needed for the play from forming the drama group, planning and organisation, realisation and evaluation of the play. This thesis is composed of the theoretical point of view of the studied theme and of the active research in relation to the entire necessary process of the play's creation. The process of creating the text with assistance of drama plays to the very performance in front of the public is also described.

Key words: drama in education, drama pedagogy, drama plays, students, plays

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. DRAMSKA PEDAGOGIJA	3
2.1. Dramska pedagogija u Hrvatskoj i svijetu	3
2.2. Dobrobiti dramskog odgoja	6
3. DRAMSKO STVARALAŠTVO	8
3.1. Dramska igra	9
3.2. Od igre do predstave	11
4. PROJEKT: OD DRAMSKE IGRE DO IZVEDBE	14
4.1. Ideja projekta	14
4.2. Planiranje projekta	14
4.3. Formiranje dramske skupine	16
4.4. Dramske tehnike kao uvod u dramski rad	17
4.5. Priprema i organizacija predstave	21
4.6. Izvedba predstave	23
5. ZAŠTO JE DRAMSKO STVARALAŠTVO VAŽNO?	24
6. ZAKLJUČAK	28
7. PRILOZI	29
<i>Prilog 1. Suglasnost roditelja</i>	29
<i>Prilog 2. Kratka priča Vile u školi</i>	30
<i>Prilog 3. Sastavljen dramski tekst po ulogama</i>	31
<i>Prilog 4. Sastavljena scena prije nastupa</i>	39
<i>Prilog 5. Premijera predstave Vile u školi, fotografija učenika, studentice i učiteljice te prikaz nekoliko scena iz predstave</i>	40
8. LITERATURA	43

1. UVOD

Vukasović (2008) smatra kako je odgoj proces u kojem oblikujemo drugo ljudsko biće, u njegovim moralnim, intelektualnim i tjelesnim i radnim odnosima njegovog života. Iz toga se može zaključiti da je odgoj proces u kojem dijete učimo novim stvarima i pojavama, upoznajemo ga sa svijetom koji ga okružuje te prenosimo moralne vrijednosti, pravila i prihvatljive norme ponašanja koje smo naučili od svojih roditelja. Isto tako, osim odgoja koji polazi od kuće, škola je prvenstveno odgojna zatim i obrazovna institucija. U njoj učenici provode dobar dio vremena te je važno da se u njoj osjećaju sretno i sigurno. Jedan od mogućih pristupa cjelovitom razvoju djece je i umjetnički odgoj.

Terminom umjetnički odgoj prema Krušiću (2016) međusobno se prožimaju dva pravca. Prvi pravac bavi se odgojem i obrazovanjem za umjetnost, a drugi se bavi odgojem i obrazovanjem putem umjetnosti. Kod prvog pravca navedeni autor smatra kako je fokus na ovladavanju različitim oblicima umjetničkog izraza, uključujući različite umjetničke jezike i medije, a naglašen je odgoj i obrazovanje prakticiranja i razumijevanja umjetnosti (Krušić 2016). Za drugi pravac Krušić (2016) ističe da koristi umjetničke jezike i medije kako bi ostvario druge ciljeve poput psihološkog razvoja, socijalizacije, kulturoloških, svjetonazorskih ili direktno obrazovnih ciljeva u kontekstu nastave školskih predmeta. Ovaj pravac, smatra Krušić (2016), predstavlja svojevrsni pedagoško-didaktički pristup u kojem se različiti umjetnički mediji koriste u svrhu učenja i poučavanja.

U školi je, osim poučavanja važan zadatak učitelja poticati razvijanje talenata i vještina učenika. U sklopu obveznih nastavnih sati, učenicima treba ponuditi aktivnosti koje su prvenstveno zanimljive učenicima te mogu biti korisne u izgrađivanju njihovog vlastitog identiteta, a takva nastavna i/ili izvannastavna aktivnost može biti i dramski odgoj. Dramski odgoj sastoji se od triju područja: dramsko izražavanje, dramsko stvaralaštvo, i dramska kultura (Gruić i sur., 2018). Dramsko izražavanje i dramsko stvaralaštvo bave se dramskim aktivnostima, ali imaju različite ciljeve (Gruić i sur., 2018). Cilj dramskog izražavanja prema Gruić i sur. (2018) je ostvariti obrazovne i odgojne ciljeve, a dramskim aktivnostima unaprijediti razvoj, sazrijevanje i odrastanje pojedinca. Dramskim stvaralaštvom ostvaruje se dramska naobrazba, razvijaju se sposobnosti i vještine kako bi sudionici postali aktivni i kompetentni u stvaranju i igranju predstave (Gruić i sur., 2018). Nadalje, dramska kultura

usmjerena je na teorijsko dramsko znanje, teatrologiju, dramaturgiju i povijest kazališta (Gruić i sur., 2018).

Tu je klasifikaciju preuzela i radna skupina koja je osmislila *Prijedlog kurikuluma nastavnog predmeta Dramski odgoj za srednje škole*¹.

Navedeni prijedlog ističe nekoliko bitnih stavki. Prva o kojoj govori je dramsko izražavanje u kojem se omogućuje učenicima slobodno oblikovanje mišljenja, stavova i osjećaja o sebi i drugima, razvijanje i razumijevanje međuljudskih odnosa i izgradnju vlastitog identiteta (<http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/2020/02/Prijedlog-Kurikuluma-Dramskog-odgoja.pdf>). Također, u navedenom dokumentu ističu se i posebno razvijaju komunikacijske vještine (govorne, tjelesne i scenske). Nadalje se ističe kako se u okviru područja dramskog stvaralaštva ovladava žanrovima dramske te drugih srodnih umjetnosti (<http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/2020/02/Prijedlog-Kurikuluma-Dramskog-odgoja.pdf>). Razvija se sposobnost i potencijal koji se može odnositi na dramsko pisanje, glumu, režiju i oblikovanje te vizualno oblikovanje (scenografija, kostimografija, igre). Također, u Prijedlogu - definira kako se u području dramske kulture osposobljava učenike za kvalitetno doživljavanje i etičku prosudbu dramske umjetnosti.

Činjenica je da je dramska umjetnost živa umjetnost, no u našim vrtićima i školama često je ograničena unutar područja hrvatskog jezika (Škuflić-Horvat 2004). Proces stvaranja predstave ne nastaje u jednom dahu, dugotrajan je proces za koji je potrebno dosta vremena, a vrhunac je izvedba pred publikom. U svojem radu bavim se dramskim stvaralaštvom. Rad se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu postavljen je teorijski okvir, dok u drugom dijelu dajem prikaz i kritički opis vlastite prakse. U postavljanju koncepta sam se vodila predloškom Dubravke Čubrić „Vile u školi“, no s učenicima se nije radilo na tekstu, već su primjenom dramskih tehnika, najčešće improvizacije, učenici osmišljavali vlastiti tekst izvedbe. Proces stvaranja i postavljanja predstave sastoji se od nekoliko etapa koje će detaljno biti opisane u nastavku rada.

¹ <http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/2020/02/Prijedlog-Kurikuluma-Dramskog-odgoja.pdf>

Dokument iz 2020. koji je ponudio Hrvatski centar za odgoj i obrazovanje, no Ministarstvo znanosti i obrazovanja još nije odobrilo.

2. DRAMSKA PEDAGOGIJA

2.1. Dramska pedagogija u Hrvatskoj i svijetu

Krušić (2018) dramsku pedagogiju povezuje s dva područja: dramsku/kazališnu umjetnost s odgojem i obrazovanjem. U širem smislu Iveković (2019) prema Krušić (2018) govori kako dramska pedagogija sadrži dramtiziranje koje koristi za odgojno-obrazovni proces odnosno nekazališne svrhe kao što je škola, a užem smislu ga koristi za stvaranje predstave u kazalištu. Nadalje, Iveković (2019) prema Krušić (2018) iznosi pet ideja modernog dramskog odgoja: dječja dramska igra kao vrijednost po sebi, drama kao medij učenja i poučavanja, kazalište kao vrijednost po sebi, kazalište kao medij učenja i poučavanja, kazalište kao sredstvo razvoja i društvene promjene.

Dramska pedagogija prema Gruić, Vignjević i Rimac Jurinović (2018) definira se kao interdisciplinarno područje koje uključuje dramaturgiju, teatrologiju i pedagogiju te razne grane kazališnog i umjetničkog područja. Gruić i sur. (2018) dijele dramski odgoj na tri područja: 1.) prvi aspekt obuhvaća iskustvo odlaska u kazalište, doživljaje razumijevanje, analiziranje i vrednovanje predstave od strane gledatelja te ga autorice nazivaju dramska kultura, 2.) drugi aspekt obuhvaća dramsko izražavanje, a dominantni mu je cilj dramskim aktivnostima postizanje razvoja svakog pojedinca te ostvarivanje razvojnih, izražajnih, samospoznajnih ciljeva, dok se u okviru 3.) trećeg aspekta dramski pedagozi bave vještinama koje su potrebne kako bi sudionici aktivno bili uključeni u stvaranje predstave odnosno bave se dramskim stvaralaštvom Gruić i sur.,- (2018).

Povijesnim pregledom razvoja hrvatske pedagogije detaljno se bavio autor Krušić u svojoj knjizi Kazalište i pedagogija (2018) i mnogim radovima, u kojima iznosi povijesni pregled razvoja dramske pedagogije u Hrvatskoj i opisuje kako se dramska pedagogija razvijala u zemljama diljem svijeta te kako je njihov pristup dramskoj pedagogiji utjecao na Hrvatsku. S obzirom na to da se samo Krušić sustavno i detaljno bavio ovom temom, u ovom dijelu parafrazirat će se samo istaknuti autor. U vrijeme hrvatskog narodnog preporoda krajem 18. i početkom 19. stoljeća, prve preteče modernih dramskih nastojanja bile su usmjerene na razvoj društva što se najbolje vidi i u ovom razdoblju. Glavni cilj toga vremena bilo je stvaranje države, zbog čega su se aktivno promicale svjetonazorske i društvene ideje tog vremena. Može se reći kako se kroz političku sferu poticalo na kulturno i umjetničko djelovanje te na odgojni i

društveni angažman. Tijekom šezdesetih godina prošlog stoljeća dramski odgoj i dramska pedagogija doživjeli su ubrzan razvoj diljem svijeta Krušić (2018).

U Hrvatskoj, zbog povijesnih prilika i nedaća, dramska pedagogija doživjela je razna razdoblja. Za vrijeme narodnog preporoda promicala je političke i svjetonazorske ideje, dok je u vrijeme komunizma u tadašnjoj SFR Jugoslaviji, provodila aktivnosti dramskog i izvedbenog kazališta djece i mladih koje su prikazivale važan dio svakodnevnog školskog života obuhvaćajući svečanosti i školske priredbe. Ovakve aktivnosti bile su dio kulturnog i ideološkog djelovanja.

Za daljnji razvoj dramskog odgoja bilo je ključno pokretanje i osnivanje različitih dječjih kazališta. Prvo takvo kazalište bilo je dječje kulturno-umjetničko društvo Titovi mornari osnovano u prosincu 1943. godine u hrvatskom izbjegličkom logoru El Shatt na Sinaju, koje nakon oslobođenja nastavlja s radom u Splitu gdje je 1953. djelovalo kao dječje kazalište, a 1991. godine kao kazalište mladih. Ovakav model rada s mladima bio je potaknut ideološkim razlozima, no bio je plodan u dugoročnoj perspektivi. Obilježen je mehaničkom provedbom i automatizmom bez dubljih pedagoških promišljanja i pretpostavki.

Tijekom ovog razdoblja, točnije u drugoj polovici 20. stoljeća, Zvezdana Ladika istaknula se kao vodeća figura u Hrvatskoj dramskoj i kazališnoj pedagogiji. Na početku svoga djelovanja radila je s mladima u Pionirskom kazalištu koje je kasnije postalo Zagrebačko kazalište mladih kao redateljica i dramska pedagoginja. Značajan je bio njezin pristup koji priprema mlade za umjetničko iskustvo, bilo kao sudionike u izvođenju umjetničkih aktivnosti ili publiku Krušić (2019).

Osnivanjem Hrvatskog centra za dramski odgoj (HCDO) 1995. godine, dramski odgoj dobio je dodatan poticaj i podršku, što je unaprijedilo njegovu važnost i značaj. Stručnim vodstvom Hrvatskog centra za dramski odgoj i praćenjem učeničkih smotri literarnog, dramskog-scenskog i novinarskog stvaralaštva poput LiDraNa, nastavljena je tradicija školskih susreta. Ova smotra aktualna je i danas te različite škole imaju priliku pokazati svoje scenske izvedbe, dramski rad te ih vrsni dramski kritičari ocjenjuju Krušić (2014).

Krušić u svom članku *Dramski odgoj i pedagogija u raznim europskim i kulturnim pedagoškim tradicijama*² (2019) napravio je jasan povijesni pregled i u nekim drugim zemljama koje su

²http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/2022/02/V.-Krusic_Dramski-odgoj-i-pedagogija-u-raznim-tradicijama.pdf članak Vladimira Krušića; Dramski odgoj i pedagogija u raznim europskim i kulturnim pedagoškim tradicijama

ostavile značajan utjecaj na dramsku pedagogiju. Njihove bitne značajke spomenute su u daljnjem nastavku.

Prema Krušiću (2019) najveći utjecaj na suvremeni dramski odgoj imale su zemlje engleskog govornog područja. Britanski je pristup u dramskom odgoju nakon Drugog svjetskog rata postao utjecajan te je imao značajnu ulogu u razvoju dramskog odgoja i pedagogije u Hrvatskoj (Krušić 2019). Peter Slade smatra se utemeljiteljem suvremene britanske pedagogije. Isti autor smatra da on ne povezuje dječju dramu s kazalištem već s igrom kao izvorom i ona nije namijenjena za publiku već za sudionike dječje drame i njihov doživljaj (Krušić 2019).

Za razliku od britanske dramske pedagogije, njemačka suvremena kazališna pedagogija oblikovana je kroz tradiciju školskog kazališta tvrdi Krušić (2019). Njemački pojam školskog kazališta su pedagoško-kazališne vrste stvorene krajem 16. stoljeća za potrebe nastave u crkvenim školama u Europi. Taj temelj na crkvenom svjetonazorskom pogledu u 18. stoljeću zamijenilo je prosvjetiteljstvo koje je bilo sekularno. U Francuskoj je veliki utjecaj imao Leon Chancerel i njegov se rad smatra glavnim ishodištem u tradicionalnoj francuskoj kulturi i pedagogiji koja se bavi dramskim igranjem (Krušić 2018). Francuski dramski pedagozi razvijali su različite koncepte u dramskoj pedagogiji. Istaknuto pedagoško djelovanje koje se temelji na dramskoj ekspresiji razvila je Gisele Barret, a njezina metoda smatra se nužnim i važnim uključivati profesionalne kazališne umjetnike u obrazovanje za kazališnu i dramsku umjetnost, posebno kada se ona provodi u školskom okruženju (Ibid). Tako se kazališna/dramska umjetnost pojavljuje kao zaseban predmet³ u francuskim srednjim školama. Ovim činom dramska umjetnost u francuskom obrazovanju postigla je značajan doseg te konačno ima ravnopravan odnos s ostalim predmetima koji se u Hrvatskoj još nije ostvario.

U skandinavskim je zemljama također veliki utjecaj imala britanska dramska pedagogija. Istaknuti norveški dramski pedagog Stigu Erikssonu ističe da zbog svoje bliske povezanosti s igrom, drama ima važnu ulogu u učenju različitih predmeta u nižim razredima osnovne škole Krušić (2019). Godina 1978. bila je prekretnica u skandinavskim zemljama, tvrdi Krušić (2019), kada se uvodi da svi predškolski odgojitelji moraju imati obuku iz područja drame, a od jeseni 1992. drama je obavezan dio obrazovanja svih nastavnika u osnovnim školama. Danas

³ U školama gdje je takav program dostupan učenici mogu kazališnu/dramsku umjetnost izabrati kao jedan od predmeta za završni ispit točnije maturu. http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/2022/02/V.-Krusic_Dramski-odgoj-i-pedagogija-u-raznim-tradicijama.pdf

je Skandinavija primjer organiziranog područja u praksi i teoriji dramskog obrazovanja Krušić (2019).

U mnogim zemljama diljem svijeta, dramski odgoj nalazi se kao zaseban predmet dok se dramska pedagogija razvila kao samostalna disciplina. U Portugalu je 1992. godine osnovana IDEA⁴ odnosno Međunarodna udruga za dramu, kazalište i odgoj. Mnoge zemlje uključujući i Republiku Hrvatsku članice su ove udruge. Ciljevi udruge IDEA uključuju poticanje dramskih pedagoga na sudjelovanje u projektima koji su usmjereni na unaprjeđenje drame u odgoju. Organiziraju regionalne i međunarodne kongrese u kojoj razmjenjuju informacije vezano za kazalište i odgoj.

Suvremena dramska pedagogija unapređuje se i mijenja sukladno s vremenom u kojem se nalazi. Zastupljena je u svjetskom i hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu. Kritički promišlja o vlastitim utjecajima radi kontinuiranog napretka te doprinosi pedagoškim i kazališnim institucijama. Dramske metode koje koristi prilagođene su razvoju i napretku pojedinca kako bi pojedinac bio član društva Krušić (2018).

2.2. Dobrobiti dramskog odgoja

Dramski se odgoj pojavljuje u nastavnim i izvannastavnim aktivnostima. Izvannastavne aktivnosti Rosandić (2005) definira kao grupe koje se okupljaju izvan redovnih školskih sati omogućavajući učenicima škole da koriste svoje slobodno vrijeme. U već spomenutom prijedlogu *Kurikuluma* naglašava se kako je dramski pristup prisutan u svim ciklusima odgoja i obrazovanja.

Stručna literatura naglašava upravo dobrobiti dramskoga odgoja za djecu i mlade. Fileš (2008) navodi kako je dramski odgoj oblik učenja i poučavanja kroz dramsko iskustvo. Dragović i Balić (2013) smatraju da je to interpretacija doživljajnog iskustva kroz igru u kojem čovjek pokazuje svoje iskustvo, odnosno blisku povezanost između stvarnog života i dramskog odgoja. Ovi autori zastupaju tezu da je proces jednako važan (ili možda važniji) od izvođenja pred publikom te da ima svrhu i svoje mjesto u procesu učenja i poučavanja.

⁴ <https://www.mmh.hr/>

Lugomer (2000) navodi kako dramski rad pomaže u djetetovom razvoju osjećajnosti i osjetilnosti, govornih i drugih komunikacijskih vještina, a potiče maštu, kreativnost, razvoj individualnih sposobnosti i afiniteta. Također, njime promičemo toleranciju, odgovornost i zdravu samokritičnost. Lugomer (2000) ističe da je svrha dramskog odgoja, odgajanje djece za život i priprema za suočavanje sa stvarnim životom. Dramska aktivnost prema Dragović i Balić (2013) pruža prostor ka osobnom napretku i razvoju te može imati terapijski učinak. Kako je iz ovog poglavlja vidljivo, dramski odgoj potencijalno može imati mnoge dobrobiti.

3. DRAMSKO STVARALAŠTVO

Dramsko stvaralaštvo i druga dva područja dramskog odgoja svoje ishodište pronalaze u drami. U Pavisovoj knjizi *Pojmovnik teatra* (2004) dramska umjetnost opisana je kao i praksa i igra:

Izraz se često koristi u vrlo općenitom značenju teatra, a istodobno označuje umjetničku praksu (kazališno stvaralaštvo) i skup dramskih komada i tekstova, odnosno svekoliku dramsku književnost koja služi kao pisana osnova za predstavu i režiju. Dramska umjetnost dakle je jedan od rodova književnosti i praksa vezana za igru glumaca koji utjelovljuje ili pokazuje neki lik pred publikom. (Pavis, 2004, str. 75)

Drama označava jedan od temeljnih rodova u književnosti, ali za razliku od lirike i epike ona je namijenjena za izvođenje pred publikom. Dakle ona je glumačka igra prikazivanja teksta, a ove njezine odrednice ističu i Švacov i Batušić koji govore, “ona je među predstavljajkim umjetnostima omeđena vrlo jasnim omeđenjima, to je naprosto neposredno prikazivanje teksta pred publikom“ (Švacov, Batušić, 1983, para .1).

Možemo reći kako je granica precizno i jasno određena. Tekst pred publikom uživo se predočuje. Aristotel pak u svom djelu *O pjesničkom umijeću* - govori da je drama oponašanje, “oponašaju ljude koji djelaju i rade, a neki kažu da se ove nazivaju dramama zato što oponašaju ljude koji rade “ (Aristotel, 1976, str.14). S druge strane, Krušić u svom članku *Prema pojmu dramske umjetnosti o dramskoj sposobnosti* govori o oponašanju kao o ljudskoj sposobnosti koju treba promatrati kao antropološku karakteristiku prisutnu kod svih ljudi. Također Krušić (1992) ističe da je to urođeni nagon “ ljudima je naime, od djetinjstva prirodni nagon za oponašanjem “ (Krušić, 1992)

U ljudskoj prirodi usađeno je od najranijih vremena da oponašamo ponajprije svoje roditelje i ljude koji su u našoj svakodnevnici jer na taj način učimo određena ponašanja s kojima ćemo se susresti kasnije u životu. Možemo reći da je to priprema za kasniji tijek i događaje u životu. Neosporno je da se u dramskome stvaralaštvu s djecom i mladima bavimo dramom, odnosno kazalištem. No, što je točno dramsko stvaralaštvo? Gruić i sur. pišu, “dramsko stvaralaštvo snažnije se vezuje uz umjetničku mogućnost dramskog medija, ako se dramsko izražavanje više bavi procesom, dramsko se stvaralaštvo više bavi rezultatom (izvedbom) “ (Gruić i sur., 2018, str. 123).

Cilj dramskog stvaralaštva je poticanje sudionika da aktivno sudjeluju u procesu stvaranja i izvođenja predstave (Gruić i sur., 2018). Ladika (1987) dramsko stvaralaštvo opisuje kao područje scenskog izraza. Škuflić- Horvat (2022) tvrdi kako je ovo područje sastavni dio dramskog odgoja gdje je fokus rada usmjeren na izvedbu, a uključuje pripremu, oblikovanje i izvedbu dramskih formi. Dramsko stvaralaštvo kako Škuflić-Horvat (2022) ističe potiče osobni i socijalni rad pojedinca, a jedan od ključnih ciljeva dramskog stvaralaštva je poticanje i razvoj kreativnosti. Škuflić-Horvat (2022) piše kako bi došli do samog vrhunca stvaralaštva, potrebno je odraditi proces koji zahtjeva rad s odabranom skupinom djece te primjenjivanje različitih dramskih tehnika i metoda koje će pratiti ovaj dramski proces stvaranja. Proces rada ključan je kad se radi s djecom. Tijekom stvaranja i cjelokupnog procesa stvaranja navedena autorica Škuflić-Horvat (2022) smatra da se mora dati jednaka važnost samom procesu stvaranja i konačnom proizvodu, odnosno predstavi. Postoje brojni načini dolaska do predstave u radu s djecom i mladima, a temeljni metodički postupak je igra i to dramska.

3.1. Dramska igra

Duran (2001) u svojoj knjizi *Dijete i igra* govori kako je smisao igre da sama sebi služi, a igre razvrstava u tri kategorije. funkcionalna, simbolička i igre s pravilima. –Tijekom ranije faze našeg djetinjstva susret ćemo se s funkcionalnim igrama, zatim ćemo prijeći na simboličke, a u zadnjoj fazi na igre s pravilima. Ove nabrojene igre ističu se jer prate faze razvoja djece. Funkcionalne igre imaju funkcije u kojima dijete postupno sazrijeva ispitujući osobitosti objekta i vlastite funkcije Duran (2001).

Simboličke igre, tvrdi Duran (2001) oblikuju socijalne vještine i potrebe. Mnogi ruski autori Vigotski, Elkonin, Lentjev i Zaprožec ovu vrstu igre nazivaju igrom uloga u kojima dijete igra ulogu kako bi živjelo društveni život odraslih (usp. Duran 2001). Krušić (1992) ističe da djeca od najranije dobi svoje suočavanje i upoznavanje svijeta izražavaju kroz simboličku igru. U njoj prema Krušić (1992) pretvaraju svoja iskustva u izraze te ih dramatiziraju. Također, smatra kako je igra jedan od načina pomoću kojih učimo. U simboličkim igrama konkretno se uči preuzimanje pojedinih uloga,

Igre s pravilima prema Duran (2001) dio su kulture u kojima dijete preuzima gotovi oblik igre te može stvarati vlastita pravila. Svako razdoblje djetinjstva i naša zrelost nosi novu vrstu igre sa sobom.

Bitno je istaknuti teatarske igre koje također ova autorica spominje. Teatarske igre podsjećaju na simboličke igre, ali kod teatarskih igri prisutna je stalna dramska kompozicija:

U teatarskim igrama svako dijete dobiva određenu ulogu te predstavlja (reprezentira) druge ljude predmete i životinje itd. Zbog toga one neodoljivo podsjećaju na simboličku igru, no za razliku od simboličke igre ove igre imaju relativno stalnu dramsku kompoziciju. Uzrok tomu je postojanje osnovnih pravila (simbolička igra ih nema) koja određuju redosljed prema principu „zatim“. (Duran, 2001, str 124)

Također bitna stavka teatarskih igara je to što se dramska kompozicija igre razvija otpočetak do kraja odnosno možemo pratiti razvoj događaja, točnije pratimo razvoj radnje, ekspoziciju, zaplet, kulminaciju, peripetiju i rasplet Duran (2001). Zbog nabrojanih dijelova ove vrste igre nazivamo teatarske igre, a upravo su one ključne u dramskome odgoju. Nalik su simboličkim, no nisu iste jer teatarske igre za razliku od simboličkih prate, već opisanu dramsku kompoziciju Duran (2001). Mogli bismo reći da su igre djeci zabavan i spontan oblik učenja različitih funkcija, društvenih uloga i pravila koje će primjenjivati. Igra je neizostavan svrhovit oblik provođenja vremena svakog djeteta. Iako se čini da su igre sporedna stvar, one nas oblikuju i doprinose našem daljnjem odnosu s ljudima i okolinom. Igrom djeca razvijaju svoje emocionalne, socijalne i kognitivne vještine koje će im zasigurno trebati u daljnjem razvoju.

Osim općeprihvaćene Duraničine podjele, kategorizacijom igre bavili su se i neki dramski pedagozi.

Peter Slade u knjizi *The Child Drama* (1976) dijeli igre u dvije vrste. Prva vrsta je projicirana igra, a druga personalna igra. Autor govori da u projiciranoj igri dijete više sudjeluje duhom, nego tijelom. Dijete, kako navodi Slade (1976) omiljenim predmetima dodjeljuje uloge i predmeti postaju dio scene u kojoj se odvija drama. Ovu vrstu igre karakterizira tišina i fizičko mirovanje, predmeti koji se koriste preuzimaju uloge, postaju živi te oni igraju (Krušić 1992). U personalnoj igri dijete je potpuno angažirano, ono jasno predstavlja dramu Krušić (1992). Dakle, možemo reći kako djeca u svojoj najranijoj dobi već dramatiziraju i glume, a da toga nisu ni svjesni. Drama je dio nas samih, naših života, u djetinjstvu se pojavljuje kao igra, pomoću nje učimo, a u kasnijoj zreloj dobi preuzimamo različite uloge koje smo u djetinjstvu učili dramatizacijom igre.

Winifred Ward u svojoj knjizi *Creative Dramatics for the Upper Grades and Junior High School* dječje školske aktivnosti naziva kreativna drama. Kreativna drama, kako je autorica opisuje, je inkluzivni termin koji obuhvaća improviziranu dramu odnosno sve njezine oblike, a to su: dramska igra, dramatizacija priča, improviziranu pantomimu, lutkarske igre i kazalište sjena. Pomoću kreativne drame Ward (1930) djeca razvijaju svoje sposobnosti maštanja i tjelesno se izražavaju. Također, preporučuje različite aktivnosti za poticanje mašte odnosno imaginacije za različitu starost djece⁵. Rezultat improvizacija i dramatizacija priča može biti predstava.

3.2. Od igre do predstave

Dramske aktivnosti pomažu u procesu stvaranja fiktivnog dramskog svijeta, dakle različitim igrama i tehnikama djecu vodimo u procesu razvijanja različitih sposobnosti. Poznata izreka *Dječja mašta može svašta!* i nije u potpunosti točna. Ako je ne potičemo raznim metodama i vježbama kao što ističe Ladika (1970), ona neće izaći na vidjelo. Možemo reći da dobne skupine i skupine koje imaju različito iskustvo u ovakvom načinu rada zahtijevaju različite aktivnosti, ali ključno je da im svima treba netko tko će ih voditi kroz taj proces stvaranja. Na hrvatskom jeziku objavljene su dvije metodike dramskog rada u dramskome studiju - Ladikina knjiga *Dijete i scenska umjetnost* (1970) i doktorski rad Ines Škuflić Horvat *Metodičke osnove rada s djecom i mladima u području dramskog stvaralaštva* (2022).

Zvezdana Ladika istaknula se svojim radom s djecom i mladima, upravo u području dramskog stvaralaštva. Ladika (1970) ističe kako umjetnost ima važnu ulogu u životu djeteta jer može doprinijeti razumijevanju života, razvoju emocionalne inteligenciji te može potaknuti kreativnost kod mladih. Ona promatra odnos između scenske umjetnosti i djece te zaključuje da se međusobno obogaćuju, “teatar crpi izvore svoje umjetnosti iz dječje igre i one vječno igrajuće i stvaralačke aktivne mašte, a dijete se scenskom umjetnošću obogaćuje spoznajno i emocionalno “ (Ladika, 1970, str. 123).

U svojoj knjizi Ladika (1970) opisuje svoje iskustvo rada s djecom u dramskom studiju, putujući i gostujući po Hrvatskoj i drugim zemljama Europe s dječjim predstavama koje je postavila u PIK-u. Ladika (1970) u radu s djecom, prije nego što bi provodila vježbe fokus bi

⁵ Za dječje razdoblje od pet do sedam godina Ward (1930) preporučuje vođenu improvizaciju u kojoj trebaju sudjelovati i djeca ako se oblikuje priča. Za malo starije dječje razdoblje od osam do deset godina Ward (1930) predlaže pantomimu s glazbom i bez glazbe, dramske vježbe osjeta, učenje igranja karaktera u pantomimi, a zatim s govorom. U razdoblju od jedanaest i više godina Ward (1930) smatra da se trebaju raditi improvizacije i dramatizacije priča.

usmjerila na razvijanje spontanosti kod svakog djeteta. Ova autorica smatrala je da je spontanost ključna za poticanje kreativnosti, no i svaki spontani izraz djeteta nije nužno proizvod kreativnosti, stoga opisuje različite vježbe koje se mogu provoditi s djecom u svrhu dramskog stvaranja predstave Ladika (1970).

U vježbi stvaranja teksta, kako bi postigla dramatičnost, Ladika odabire lik. Dijete započinje priču, a ostala djeca se nadovezuju s dvije do tri rečenice kako bi se postigla maksimalna koncentracija te je svako dijete sudjelovalo u stvaranju priče Ladika (1970). Ovaj temeljni pristup Ladika je razrađivala pa je tako osmislila zahtjevniji način stvaranja dramske priče koji se zove pričanje s preprekama⁶. U vježbi stvaranja dramske radnje istoimene autorice, dijete aktivno sudjeluje stvarajući zaplet, rasplet, uvodi u radnju dramske osobe te ih postavlja u različite odnose (Ladika 1970). Kako bi se izbjegla zbunjenost djeteta postupno se proširuje dramska priča te se upliće dramski pedagog odnosno učitelj postavljajući poticajna pitanja. Pokušava se improvizirati, uvode se novi likovi, dodaje se radnja. Često se učenicima ponudi nekoliko scena, oni biraju najbolju i najpravedniju, analiziraju likove i radnju. Analizom se postiže efekt etičkog razvoja i odgoja primjenom umjetničkoga odgoja (Ladika 1970). Učenici uče prepoznavati moralne vrijednosti kao što su dobrotu, solidarnost i pravednost, a razvija se i sposobnost donošenja odluka, spremnost za aktivno sudjelovanje u borbi za univerzalne ljudske vrijednosti općenito (Ladika 1970).

Ines Škuflić-Horvat u svom radu pod nazivom *Metodičke osnove rada s djecom i mladima u području dramskog stvaralaštva* (2022) predstavila je tri modela koja primjenjuje u radu s djecom i mladima. Krajnji rezultat svakog od ova tri modela je predstava. Prvi model koji ona predstavlja naziva se *bez teksta do izvedbe* on je namijenjen za dobnu skupinu od sedam do deset godina. U ovom modelu zbog zaigranosti djece naglasak je na spontanoj dramskoj igri koja se usmjerava. U ovoj dobi se također može raditi na pisanom predlošku, no mora biti jednostavan igrokaz. U drugom modelu ove autorice pod nazivom *od teksta do izvedbe* dobna skupina djece je od jedanaest do četrnaest godina. Ističe kako je važna dinamika grupe, ali isto tako treba imati na umu i individualni razvoj svakog djeteta. Treći opisani pristup *skupno osmišljenog kazališta* usmjeren je na skupinu adolescenata od petnaest do osamnaest godina. Ovaj model zahtijeva potpuno autorski pristup radu što je izvedivo s iskusnijom skupinom. Ovakav model pruža mogućnost originalnog scenskog izraza i potiče samostalnost. Omogućava polaznicima potpuno izražavanje, osim izvođača mogu biti kreatori sadržaja i forme izvedbe

⁶ To je postigla na način da je jedno dijete pričalo priču dok bi drugo postavilo prepreku odnosno ta priča ne bi išla istim smjerom kako je prvotno zamislilo ovo prvo dijete koje je pričalo priču.

Škuflić-Horvat (2022). Različitim dramskim aktivnostima postižu se različiti ciljevi, a kako sam ranije opisala, u području dramskog stvaralaštva primjenom tehnika i metoda fokusirani smo na to da učenici aktivno sudjeluju u stvaranju predstave kao i na samoj izvedbi.

Kako izgleda cijeli proces stvaranja predstave s učenicima? Što je sve bitno da neometano teče cijeli proces nastanka predstave od planiranja projekta, sudjelovanje cijelog razreda u dramskoj skupini, organizaciji i na kraju samoj izvedbi pred publikom? U nastavku rada pobliže ću objasniti svaki navedeni dio koji sam prošla u cijelom procesu od planiranja do završnice odnosno izvedbe.

4. PROJEKT: OD DRAMSKE IGRE DO IZVEDBE

4.1. Ideja projekta

Prije početka stvaralačkog procesa, u dogovoru s učiteljicom Dubravkom Čubrić s kojom sam surađivala na projektu, odabrala sam dramski predložak kojeg je ona napisala. Dramski predložak Vile u školi prvotno je namijenjen drugom razredu osnovne škole, no napisan je tako da se prilagođava broju učenika, njihovom afinitetu, nastavnim sadržajima, prilagodljiv je dobnim skupinama i idejno je interaktivan. Dramski predložak Vile u školi poslužio je kao kostur stvaranja predstave. Pomoću dramskih tehnika učenici stvaraju svoj tekst. Kvalitetan tekst osnova je predstave. Važno je odabrati temu koja je primjerena dobi i koja zanima skupinu djece s kojom se radi jer to utječe na njihovu motivaciju za rad na predstavi (Škuflić-Horvat 2022).

4.2. Planiranje projekta

Planiranje ovog projekta iziskivalo je moju suradnju s učiteljicom, planiranje satnice, planiranje na kojim nastavnim satima će se održavati Dramska grupa, pronalaženje sadržaja odnosno dramskih igara koje ću koristiti kako bih uvela učenike u predstavu koju ćemo postavljati.

Za ovaj projekt planirano je i odrađeno 14 školskih sati⁷. Osim Dramske skupine uključili smo nekoliko predmeta: Hrvatski jezik, Likovna kultura, Glazbena kultura. Nakon dozvole ravnateljice i pisanih suglasnosti roditelja (*Prilog 1*) započela sam planiranje ovog projekta s učiteljicom. Učiteljica je objeručke prihvatila ovu ideju, omogućila mi je slobodu, dramsko pedagošku podršku i tople sugestije proizašle iz velikog iskustva u dramskim projektima i nagrađivanim predstavama. Nakon što su ove formalnosti bile izvršene, trebalo je krenuti u akciju i početi s radom što je bio i najinteresantniji dio cijelog procesa.

Početkom veljače 2024 godine krenula sam u akcijski projekt stvaranja predstave. Predpripremna je faza osmišljavanje dramskih aktivnosti koje ću provesti s učenicima kako bismo u procesu došli do predstave. Početkom veljače započinjem s provedbom dramskih

⁷ Učiteljica Dubravka Čubrić inače drži Dramsku grupu te godišnje provodi 35 sati te izvannastavne aktivnosti (INA).

radionica, a premijerna izvedba pred publikom održala se 25. travnja 2024. S obzirom na to da nemam iskustva u vođenju dramske grupe, vodila sam se smjernicama različitih autora koje ću opisati u nastavku.

Prema Škuflić-Horvat (2022) prije samog susreta s učenicima voditelj skupine, mora biti pripravan i mora znati što će raditi s učenicima. Voditelj skupine preuzima funkciju redatelja čiji rad mora biti organiziran i prethodno isplaniran (Škuflić-Horvat 2022). Ista autorica tvrdi da postoje dva tipa redatelja: onaj koji pažljivo planira unaprijed i nadgleda svaki detalj te onaj drugi tip koji dopušta slobodu interpretacije. Važno je napraviti balans između jedne i druge strane. Kada se radi s djecom i mladima treba prakticirati dramske igre i improvizacije jer će one pomoći da se izvođači odnosno djeca upoznaju s ulogama, radnjom i likovima da oslobode sebe, svoj glas i tijelo za izvedbu. Ključno je da se naprave dobre biografije likova u improvizacijama i situacije koje se nalaze u dramskom tekstu (Škuflić-Horvat 2022). Scenografija i kostimi bi trebali biti funkcionalni i usklađeni kako bi ukazivali na mjesto i vrijeme, ozračje dramskog teksta i okolnosti u kojima se djeluje. Pozitivno je kada izvođači predstave sami izrađuju ili nabavljaju kostime. Važno je da sami brinu o njima jer se na taj način razvija ozbiljnost i odgovornost prema predstavi. Za djecu i mlade koji su izvođači predstave preporučuju se jednostavni kostimi (elementi koje određuje lik). Kostimi trebaju sadržavati osobnost lika McCaslin (1999). Prostor za izvedbu ne smije biti prevelik da se izvođači ne izgube na sceni. Također bitno je imati dovoljan broj proba te tehničku i probu kostima i scenografije. Tijekom proba bitno je poštivati namjere pisca kada se interpretira tekst da ne dođe do promjene značenja predstave (Škuflić-Horvat 2022). U postavljanju predstave s djecom i mladima treba se raditi u etapama. U prvoj etapi se pripremaju i dogovaraju pravila, neophodan je dogovor i disciplina. U drugoj etapi određuje se kretanje likova u odnosu na publiku i na međusobne odnose likova. Svatko treba nešto raditi, oni koji se trenutno ne nalaze na sceni mogu ponavljati tekst, samostalno raditi na svojoj sceni ili izrađivati rekvizite. Spajaju se pojedinačne scene, a ponavljaju se one koje nisu još najbolje uvježbane. U trećoj etapi mogu se rješavati problemi na sceni i po potrebi zaustavljati prizori, ali ova faza prepuštena je izvođačima Doyle (2003).

4.3. Formiranje dramske skupine

Nakon postavljenog plana odlučeno je u dogovoru s ravnateljicom i učiteljicom da ću dramsku skupinu oformiti unutar 1.razreda osnovne škole. Sudjelovanje u projektu za učenike je bilo prvo iskustvo s dramskim radom. Sudjelovanje u projektu nije obvezujuće, međutim aktivno je sudjelovao cijeli razred odnosno 20 učenika od samog osnivanja do same završnice odnosno izvedbe. Ovaj razred broji 10 djevojčica i 10 dječaka. Nitko od učenika ne radi po individualiziranom ni prilagođenom programu.

Učenici su različiti te je važno prilagoditi se njihovom razvoju. Pored talenta važno je uočiti kako su neki učenici povučeniji dok drugi vole biti u centru pažnje i glavni. Važno je prepoznati učenikove želje i njihove sposobnosti. Učenici nisu profesionalni glumci i to valja znati. Trebamo pronaći darovite učenike, one koji su povučeni treba ohrabriti lijepim riječima, a prenametljive učenike treba smiriti riječima koje su prikladne Dresto, Bosanac (2007). Najbitnija stvar ovog dijela bila mi je da se nijedan učenik ne osjeća prisiljen sudjelovati, nego da im ovo bude nesmetano i zabavno iskustvo. Potrudila sam se kako ne bi osjetili da je ovo projekt koji moraju izvršiti, nego zabavna aktivnost koju će voljeti pa je tako i bilo. Prednost ovakvog pristupa je definitivno što ne isključuje nikoga te je svaki učenik imao priliku biti dio predstave. Na samoj izvedbi je svatko dobio svoj trenutak gdje je pokazao svoje sposobnosti i svoju jedinstvenost. U predstavi su sudjelovali učenici različitog čitalačkog znanja, ali ih to ni u jednom trenutku nije obeshrabilo u uspješnom svladavanju uloge.

Dramske radionice bile su idealne za produbljivanje doživljaja priče i početak stvaranja dijaloga odnosno dramskog teksta. Njih ću detaljnije opisati u sljedećem poglavlju.

4.4. Dramske tehnike kao uvod u dramski rad

Djeca ove dobi doživljavaju dramske aktivnosti kao igru. Cilj je očuvati spontanost i istovremeno je obogatiti razvojem novih vještina. Dramske tehnike su modeli koji određuju kako sudionici sudjeluju u dramskim aktivnostima u nekom određenom trenutku. Pod dramskim tehnikama podrazumijevaju se načini rada u kojima sudionici aktivno ulaze u neku ulogu ili neku zamišljenu situaciju (Gruić 2002). Iste ili prilagođene dramske tehnike mogu se primijeniti u različitim situacijama, različitim dramskim metodama i s različitim ciljevima Gruić (2021).

Na početku ovog procesa htjela sam pobliže upoznati učenike, njihove karaktere i sposobnosti pomoću raznih dramskih tehnika. Zajedno s učenicima koristila sam ih kako bi „dramskim igranjem“ stvorili tekst. Na samom početku ovog procesa s učenicima sam dogovorila pravila ponašanja kojeg su se učenici držali tijekom aktivnosti i etapa našeg zajedničkog projekta koji je završio izvođenjem razredne predstave Vile u školi.

Pravila ove dramske grupe bila su:

1. Riječi *neću* i *ne znam* nisu potrebne. Svatko treba raditi u skladu sa svojim sposobnostima.
2. Dramski zadatak, dramski sat i scenski nastup su zakon.
3. Poštuj mišljenje gledatelja tvog javnog nastupa, sviđa li ti se to ili ne.
4. Sudjeluj u radu.
5. Poštuj prijatelja
6. Pitaj što ti nije jasno
7. Ne moraš raditi zadatak ako postoji opravdan razlog.
8. U procesu stvaranja dramskog rada i stvaranja nema greške. Greška nije greška već put do postignuća (-prema Škuflić-Horvat 2022).

Dramski predložak (*Prilog 2*) koji je bio osnova cijele predstave postao je otvoren za promjene i učeničke intervencije kako bi se postojeća radnja prilagodila afinitetima i interesima djece rane školske dobi. To sam postigla pomoću dramskih tehnika. Dramske tehnike bile su put stvaranja teksta. Kroz njih smo zajedno produbili interpretaciju i doživljaj teksta te razumijevanje karaktera i postupaka likova. Istovremeno sam tijekom tih aktivnosti bolje

upoznala učenike i učenice, što mi je uvelike olakšalo podjelu uloga. Koristila sam jednostavne dramske tehnike koje ću u nastavku opisati.

Radionice na kojima sam s učenicima provodila dramske tehnike realizirane su na satovima izvannastavne aktivnosti (dramska grupa). Planirana su tri školska sata što se pokazalo dovoljno za ovu fazu našeg projekta.

Kako bi bolje upoznala učenike, cijeli proces započela sam igrom predstavljanja, a nastavila ostalim odgovarajućim dramskim tehnikama.

- **Predstavljanje⁸**

Učenici stoje u krugu, svatko od učenika treba izreći svoje ime dodati riječ koja ih opisuje koja počinje prvim slovom njihovog imena.

Svrha ove dramske tehnike bila je stvoriti povezanost s učenicima s kojima radim kako bi lakše zapamtila njihova imena. Škuflić Horvat (2022) ističe da se ovom aktivnošću može ispitati dječja maštu, izražajnost i uživljanje djeteta.

- **Čitanje raznim emocijama⁹**

Čitati rečenice ili tekst raznim emocionalnim stanjima (tužno, ljuto, zaljubljeno, sretno, uzbuđeno). Ovom tehnikom htjela sam osvijestiti učenicima različite emocije koje postoje i koje su nam potrebne za bolje dočaravanje uloge.

- **Misli u glavi¹⁰**

Dramska tehnika Misli u glavi daje mogućnost da se misli nekog lika za vrijeme nekog događanja ili dijaloga čuju glasno. Izgovara ih (najčešće) druga osoba, ili više drugih osoba. Više sudionika može izgovarati misli jednog lika iz dramske priče u nekom specifično teškom

⁸ **Predstavljanje**- Primjer:
„Ja sam Vedran i ja sam vedar.“

⁹ **Čitanje raznim emocijama**- Primjer:
„Bila je jednom jedna vila koja je uvijek nasmijana bila i jedna zločesta vila koja je stalno ljuta bila.“

¹⁰ **Misli u glavi**- Primjer:
Zli čarobnjak Vili dolazi u trenutku kada treba donijeti odluku da začara 1.a razred.

trenutku. Pomoću ove tehnike htjela sam potaknuti učenike da se užive u ulogu i da iznesu razmišljanja lika na glas. Na taj će način dublje ući u svoju ulogu.

- **Andeo i vrag**¹¹

S jedne strane, Zlog Vilija dolazi anđeo, a s druge strane vrag. Učenici ovu situaciju trebaju odigrati tako da anđeo i vrag govore naglas Vilijeve misli i daju mu sugestije što treba napraviti. Jedna ili više predloženih ideja će prevagnuti. Isto ponavljamo u situaciji kad čarobnjak Dobri Vili treba prekinuti čaroliju. Pomoću ove tehnike htjela sam potaknuti učenike da promisle o mogućim pozitivnim i negativnim odlukama koje bi mogle promijeniti tijekom predstave.

- **Vođena fantazija**¹²

Učenici i učenice se ugodno smjeste i zatvore oči kako bi zamišljali sadržaj koji im pripovijedam. Zamišljanjem se stvara slična slika kod svih učenika pa ova tehnika istovremeno ujedinjuje skupinu i stvara pozitivno ozračje za budući timski rad. Svrha ove vježbe prema Škuflić-Horvat (2022) je izvesti radnju prema zamišljenim okolnostima.

Nakon što sam završila s pripovijedanjem započinjem razgovor¹³. Razgovaramo o tome koju bi vilu izabrali i zašto. Također ih pitam što bi poželjeli da im vile ostvare. Učenici daju različite

¹¹ **Andeo i vrag**-Primjer:

Učenici se izmjenjuju u ulogama anđela i vraga, Zlog Vilija i Dobrog Vilija. Nakon brojnih improvizacija razgovaramo o dobru i zlu. Što bi se moglo dogoditi kad se pojavi Dobri Vili, a što kad se pojavi Zli Vili? Pobjeđuje li uvijek dobro ili nekad može pobijediti i zlo? Što se još može dogoditi u ovakvim i sličnim situacijama? Na ovaj način usmjeravam učenike na razmišljanje o mogućim ishodima što dodatno potiče njihovu maštu i rezultira originalnim i zanimljivim rješenjima.

¹² **Vođena fantazija**- Primjer teksta:

„Sunčan je proljetni dan, vani je toplo, ali ne vruće, ti šetaš oko modrog jezera, sjedaš na klupu i jedeš čokoladni sladoled čuješ ptice kako pjevaju. Nakon što si pojeo čokoladni sladoled šetaš oko jezera i dolaziš do prekrasnog dvorca bijele boje. Ulaziš u dvorac, u predvorju dvorca nalaze se dvije sobe. Prva soba ima crna vrata, a druga soba ima zlatna vrata. Ulaziš u sobu s crnim vratima u toj sobi sve je mračno i u njoj se nalazi zla vila, ona ti govori da ti može ispuniti jednu želju. Ulaziš u sobu s zlatnim vratima, tamo je previše svjetla i dobra vila ti također govori da ti može ispuniti jednu želju.“

¹³ Primjer dječjih želja nakon razgovora:

Želio bih veliku kuću i bazen. Želio bih psa, konja, mačku.
Želio bih da imam neke super moći- da mogu letjeti.

odgovore. Većinom se želje baziraju na nekim materijalnim stvarima, rjeđe na obitelji i nematerijalnim stvarima.

- **Smrznute slike**¹⁴

Od učenika se traži da naprave zamrznutu sliku na zadanu temu, koju formulira voditelj. Prema Škuflić Horvat (2022) cilj je produbiti razumijevanje dramske situacije i osjećaje likova.

- **Pantomima**¹⁵

Pantomima izražava misli i doživljava pomoću tijela i mimike lica. Zadani pojam treba pretvoriti tj. izraziti kroz tjelesnu ekspresivnost. Zbog različitosti karaktera, senzibiliteta i interesa učenika, predlažem kao zadatak pantomime likove iz teksta Vile u školi što će nam uvelike olakšati podjelu uloga. Škuflić Horvat (2022) ističe kako je bitno da se djeca nauče izražavati govorom tijela odnosno neverbalno. Ovom tehnikom htjela sam vidjeti kako će učenici upotrijebiti svoje tijelo da izvedu zadanu sliku.

- **Koliko A ima u A**¹⁶

Učenici stoje ukруг. Njihov je zadatak na što više načina izreći glas „A“. Za ovu vježbu odlučila sam se kako bih pojačala govornu izražajnost kod učenika.

¹⁴ **Smrznute slike** -Primjer:

1. slika: Zle Vile i Zli Vili pomoću kamenčića gluposti začaraju razred
2. slika: Jutro nakon učiteljica ispituje učenike i šokirana neznanjem odlazi kod ravnatelja
3. slika: Dolazak Dobrih Vila razgovor s Dobrim Vilijem o poništenju čarolije
4. slika: Dolazak učiteljice i ravnatelja ispitivanje učenika

¹⁵ **Pantomima** – Primjer:

- Odglumi da si učiteljica koja uči djecu zbrajanje oduzimanje do 20,
- Odglumi da si ravnatelj u školi koji je došao u razred provjeriti koliko djeca znaju
- Odglumi da si dobar čarobnjak koji učenicima daje savjete kako maknuti čaroliju
- Odglumi da si učenik koji začaran i zbog utjecaja čarolije nema školsko znanje
- Odglumi da si zla vila koja je začarala učenike
- Odglumi da si dobra vila koja želi spasiti djecu od zle čarolije

¹⁶ **Koliko ima A u A**- Primjer: Izgovaraju glas A kao čuđenje, izraz straha, zabrane. Učenici igraju igru sve dok imaju ideje kako izreći „A“.

4.5. Priprema i organizacija predstave

Igra pantomime bila je dobra motivacija i trenutak za podjelu uloga. Jedna skupina djevojčica osmišljavala je dobre vile, a druga skupina djevojčica osmišljava je zle vile. Izbor je bio slobodan. Svaka djevojčica trebala je smisliti ime vile, koja je njena moć te osmisliti na koji način bi začarala djecu ili poništila čaroliju. Učenici koji su željeli biti čarobnjaci imali su zadatak na isti način osmisliti svoje likove, njihova imena i čarolije. Nastojala sam da i ostali likovi budu podijeljeni prema učeničkim željama i sklonostima, uz povremene manje intervencije.

Tijekom dramskim aktivnosti, nastojala sam zapisati ili snimiti što više spontanih učeničkih rečenica kako bi se mogle upotrijebiti u predstavi. Zajedno s učenicima složili smo dijaloge prema predlošku i konačno dogovorili ulogu za svakog učenika i učenicu.

Tekst sam prepisala i umnožila kako bi svaki učenik imao svoj primjerak.

Sastavljen dramski tekst Vile u školi (*Prilog 3*) podijeljen je u šest scena.

U dogovoru s učiteljicom načinjen je raspored predviđenih aktivnosti koje su trebale biti ostvarene na satovima izvannastavne aktivnosti – dramske skupine, satovima hrvatskog jezika, satovima likovne i glazbene kulture. Satovi dramske skupine, ukupno osam sati, održavani su nakon redovne nastave u terminu izvannastavne aktivnosti. Prva tri sata održane su dramske radionice, a sljedeća četiri sata, jednom tjedno, stvarali smo dijaloge, provodili čitalačke probe i uvježbavali uloge. Jedan sat je ostao za izvedbu predstave pred publikom. Tijekom dva sata hrvatskog jezika provela sam interpretaciju priče koja je kasnije poslužila kao predložak i motivacija za stvaralačko izražavanje učenika i osmišljavanje predstave. Na jednom satu Glazbene kulture usvojili smo pjesmu *Mi smo đaci veseljaci*, a na drugom smo povezivali glazbu s pokretom i osmislili kratku plesnu strukturu na dijelove pjesama *Morska Vila* i *Dobre djevojke*. Na prvom satu Likovne kulture izradili smo i u tehnici kolaža oslikali vilinske kape, a na drugom satu smo pastelom crtali pojedine scene i likove iz priče. Vilinske kape i crteže sam koristila za scenografiju.

Dramsko igranje kroz tri radionice pobudilo je još veći interes učenika za izvođenje predstave Vile u školi. Tijekom procesa stvaranje predstave bilo je bitno postaviti odgojno-obrazovne ciljeve koje sam željela ostvariti tijekom ovog procesa: razviti spoznaju učenika o sebi i drugima, razviti i nadopuniti učeničku sposobnost i potencijal za dramsko stvaralaštvo. Prema Dresto i Bosanac (2007) postoji osam točaka kojih bi se svaki voditelj-početnik trebao pridržavati tijekom procesa stvaranja predstave: 1.) doživljajno-spoznajna motivacija koja podrazumijeva poticanje učenika na aktivno sudjelovanje i izražavanje vlastitih misli i osjećaja radi većeg angažmana učenika; 2.) najava nastavne jedinice u kojoj voditelj predstavlja sadržaj i aktivnosti koje će se izvoditi; 3.) definira se tema, voditelj objašnjava razlike između scenskog govora i svakidašnjeg govora; 4.) stvara se problemska situacija izvode se dramske vježbe; 5.) improvizacijom se pokazuju svoje zamišljene situacije stvara se scenski govor odnosno tekst; 6.) raspravlja se o prethodnim improvizacijama daju se prijedlozi i sugestije;- 7.) u sintezi voditelj i dramska skupina obogaćuju spoznaje o emocijama i različitosti i 8.) stvaralačkim izražavanjem učenici dodatno interveniraju u tekst i uvježbaju uloge na satu Dramske skupine s ostalim učenicima i individualno kod kuće.

Tijekom uvježbavanja teksta na satu, omogućila sam učenicima da po potrebi prilagode dijelove kako ne bi morali tekst učiti od riječi do riječi napamet. Učenici su to rado prihvatili i unijeli promjene u nekim dijelovima.

Za razrednu predstavu od školske opreme posudila sam dva zvučnika, laptop, tri drvena samostojeća kazališna paravana. Izrađene vilinske kape i vilinska krila iskoristila sam za scenografiju. Učeničkim crtežima ukasila sam pozornicu. Scena (*Prilog 4*) se sastojala od tri samostojeća paravan kazališta, sedam stolica, rekvizita postavljenih na paravan. Od rekvizita bili su potrebni kamenčići gluposti, vilinski šešir i školske torbe. S učenicima smo osmislili kostimografiju, a roditelji su nam pomogli u nabavci potrebnog. Dobre vile bile su odjevene u pastelne boje s krilima i vilinskim kapama. Zle vile bile su odjevene u crnim kombinacijama s otkačenim frizurama. Zli Vili imao je plašt i šešir dok je Dobri Vili bio odjeven kao domar. Učiteljica je imala strogu košulju i suknju, a ravnatelj odijelo. Učenici su bili odjeveni u traperice i košulje te su imali školske torbe.

4.6. Izvedba predstave

Predstava je gotovi produkt pa je kao takva spremna za izvođenje pred publikom. Nastala je primjenom spomenutih dramskih tehnika i poštivanjem dogovorenih pravila. Od samog početka, trudila sam se osobito pomoću dramskih tehnika upoznati njihove sposobnosti i osobnosti kako bi stvorila što ugodnije ozračje. Savjeti i sugestije učiteljice Dubravke i njezina potpora kroz cijeli proces bili su itekako potrebni. Učenici su usprkos tome što su prvi razred uspjeli savladati dosta opširan tekst i pritom puno naučiti. Datum izvedbe bio je 25. travanj u 18 sati. Uz sugestije učiteljice i ravnateljice predstavu smo odlučili održati u sporednom dijelu aule kako bi se učenici što bolje čuli. Svaka dramska igra pomogla je učenicima da se užive u igru, oslobode straha i pripreme za ono što ih čeka na izvedbi. Svaka premijera (*Prilog 5*) pa tako i naša imala je pozivnice i program (*Prilog 6*). Na dan same izvedbe, pripremili smo scenu i rekvizite, učenici su došli ranije i već su bili odjeveni u svoje kostime. Taj dan je bila i tehnička proba. Prije i za vrijeme predstave učenici su bili jako sretni i uzbuđeni zbog toga što im je to prvi školski nastup i zbog toga što su ih došli vidjeti njihovi roditelji, bake i djedovi. Tijekom izvedbe bila sam zadužena za tehnički dio dok je učiteljica bila u ulozi šaptača teksta što na kraju nije trebalo. Nismo imali klasičnu pozornicu već su bile postavljene strunjače na kojima su sjedili učenici te su po potrebi ulazili i izlazili sa scene. Na taj način su čitavo vrijeme pratili predstavu i uživali u nastupu svojih prijatelja i reakciji publike. Pozitivna trema potakla je učenike da se pokažu u svom najboljem izdanju pa je tako premijera bila više nego uspješna. Svi gosti bili su oduševljeni samom predstavom i nastupom učenika.

5. ZAŠTO JE DRAMSKO STVARALAŠTVO VAŽNO?

Moja zamisao prije početka ovog projekta bila je ostvariti zabavnu dramsku aktivnost s veselim ozračjem kojoj će se učenici rado htjeti vraćati. Najveći strah koji sam imala prije početka procesa bila je hoće li učenici zavoljeti moj način rada koji sam osmislila i Dramsku grupu koju će pohađati. Nakon našeg prvog susreta osjetila sam da su me učenici prihvatili kao svoju treću učiteljicu i jedva su čekali naše dramske susrete. Nakon dva i pol mjeseca konstantnih susreta, odrađivanja dramske grupe, mogu reći da je svaki sat bio drugačiji. Bilo je susreta kada učenici nisu ostvarili svoj puni potencijal, ali bilo je i dana gdje bi zasjali. To je normalan dio procesa. Odmah na početku susreta učenici su jasno znali da na satu dramske grupe postoje pravila i da se sluša moja riječ. Učenici bi s vremenom zaboravili pa je bilo potrebno ponavljati ih učenicima i držati se tih pravila¹⁷ autorice Škuflić-Horvat (2022).

Nakon osnivanja dramske grupe smatram da je bitno jednako pristupiti svim učenicima i uključiti ih u rad. Tako nijedno dijete neće osjećati izostavljeno, a veoma je bitno stvoriti djeci ugodno ozračje. Primijetila sam da su pojedini učenici na prvu reagirali s otporom, no moj blagi pristup i sadržaj koji sam im ponudila na početku izbrisao je taj prvi dojam. Tijekom izvođenja dramskih tehnika učenike treba usmjeravati, ali treba im pružiti slobodu u kojoj će pokazati svoju kreativnost, svoj način izražavanja mašte (Škuflić-Horvat 2022). S druge strane ne treba ih tjerati na nešto što nisu sposobni ili ih je strah učiniti. Djeci treba dati slobodu kako bi se izbjegla odbojnost prema dramskoj skupini. Neki su pokazali veću zainteresiranost, neki malo manju, ali svim svojim snagama sam pokušala učenicima prikazati zanimljivost ovog procesa te mislim da sam na kraju i uspjela.

Svaka dramska tehnika koju smo proveli u učenicima je budila još veću želju za pohađanjem dramske grupe. Posebno zanimljiva dramska tehnika bila im je *Anđeo i vrag* jer su se okušali u različitim ulogama. Namjerno sam izabrala pojedine učenike koji nisu mirni da budu anđeo i one koje jesu da – se okušaju u ulozi vraga. Učenici se jako dobro snašli u ovim ulogama. Dramske tehnike tematski sam prilagodila našoj priči tako da je svaka provedena tehnika imala poveznicu s našom kratkom pričom. One tehnike koje sam koristila objavljene u *Odgov za*

-
1. ¹⁷ Riječi *neću* i *ne znam* nisu potrebne. Svatko treba raditi u skladu sa svojim sposobnostima.
 2. Dramski zadatak, dramski sat i scenski nastup su zakon.
 3. Poštuj mišljenje gledatelja tvog javnog nastupa, sviđa li ti se to ili ne.
 4. Sudjeluj u radu.
 5. Poštuj prijatelja
 6. Pitaj što ti nije jasno
 7. Ne moraš raditi zadatak ako postoji opravdan razlog.
 8. U procesu stvaranja dramskog rada i stvaranja nema greške. Greška nije greška već put do postignuća

Tijekom procesa stvaranja predstave neizmjerljivo je važno i davati djeci stanke. Učenici prvog razreda jako brzo gube koncentraciju i potrebno je često raditi stanku kako bi se kvalitetno održale dramske radionice. Tijekom mojih dramskih susreta između dviju dramskih tehnika ili uvježbavanje dviju scena slijedila je kraća pauza kako bi izbjegla zamor učenika.

Uvježbavanje samih dijaloga i scena iziskivalo je moju i njihovu stopostotnu pažnju kako bi se brzo ispravile pogreške. Također je bitno proučiti sadržaj i pripremiti ih na zanimljiv način. Ako vidimo da se dramske igre razvijaju u dobrom smjeru ne treba ih prekidati, nego pustiti da se razvija. Učenici reagiraju na energiju učitelja stoga je bitno svoje probleme i brige ostaviti sa strane te nasmijan uči na sat. Koliko učitelj sebe daje u neki projekt toliko ti se vrati, to sam osjetila tijekom susreta, a i na našoj izvedbi pred publikom. Treba biti susretljiv prema učenicima i ohrabriti da predlažu svoje ideje. Na ovaj način učenici osjete veću prihvaćenost i daju svoj maksimum jer dobiju povratnu informaciju da se cijeni njihov trud i zalaganje.

Manja nekolicina učenika u razredu s lakoćom je usvojila tekst. Njihove potrebe za ponavljanjem scena i replika bile su minimalne te se znalo dogoditi da im je dosadno tijekom uvježbavanja scena. U ovoj dobi prema Škuflić- Horvat (2022) razvijaju osjećaj za timski rad što su učenici i pokazali, nadalje tijekom uvježbavanja scena učenici su jedini drugima pomagali, ovi koji su više znali pomagali bi kada bi netko zaboravio svoju rečenicu ili scenu kada treba doći.

Rad dramske grupe poseban je način rada jer obuhvaća različite sposobnosti koje svako dijete treba posjedovati. Učenik treba vidjeti, čuti, glumiti i razumjeti odgojno-obrazovni sadržaj koji se prenosi. Proces stvaranja predstave nije jednostavan. Zahtjeva od voditelja, neizmjerljivo strpljenje prema učenicima, požrtvornost, pripremljenost sadržaja i dobru organizaciju. Voditelj je stup koji usmjerava, stvara potreban sadržaj, odlučuje i vodi učenike da ovaj proces oni osjete kao igru i zabavu. Dakle, iziskuje napor, ali u konačnici se isplati.

¹⁸ http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/downloads/2017/03/P91557_Odgoj_za_gradanstvo.pdf

Učenici s kojima sam surađivala pokazali su suradnju, afinitet prema dramskoj grupi. Tijekom dva i pol mjeseca rada uvidjela sam pozitivan učinak naših dramskih susreta. Od plašljivih i sramežljivih pojedinaca do samopouzdanih učenika koji su nadvladali strah od javnog nastupa. Ovakav rad potaknuo je učenike da se međusobno uvažavaju, toleriraju i da si pomažu.

Poticanje zajedništva bitan je faktor koji utječe na rad učenika, učitelja i cjelokupnu atmosferu u razredu ako zajedništvo postoji daleko olakšava rad svima. Moj osobni dojam je da su učenici kroz dramske susrete i dramske aktivnosti obogatili su svoje dramsko iskustvo, unaprijedili svoj emocionalni i osobni razvoj. Oslobodili su svoj strah od javnog nastupa što je jako pozitivna stvar sada su jako mali i lakše je da uče odmalena pa će im kasnije u daljnjem školovanju javni nastup biti normalan i trema će biti zanemariva.

Suradnja roditelja nije ključna, ali njihov interes doprinosi boljitku i napretku svakog pojedinog učenika. Mogla sam vidjeti po učenicima, roditelji koji su pokazali interes za sudjelovanje svojeg djeteta u ovom projektu, njihova djeca su brže i lakše usvojila tekst koji je predstava zahtijevala. Također učenici su ovaj projekt shvatili jako ozbiljno te su kod kuće sa svojim roditeljima uvježbavali svoj tekst što je ubrzalo proces rada i samog učenja teksta. Mjesto uvježbavanja bila je učionica, a mjesto izvođenja zbog velikog broja publike bila je sporedna aula škole. Uvježbavanje u učionici i izvođenje u auli zahtijevalo je od učenika da glasnije izgovaraju tekst kako bi ih publika čula. Na samoj izvedbi zbog toga morala je biti apsolutna tišina kako bi se svi učenici čuli. Budući da je ovo bio njihova prva školska predstava i da je tekst opširan i kompleksan, učenici su i bolje, nego što sam očekivala iznijeli svoj trud i zalaganje.

Učenici su uz moje vodstvo svojim djelovanjem, uz punu podršku i pomoć učiteljice stvorili svoju predstavu. U ovom projektu pokušala sam prikupiti što više učeničkih spontanijih izjava i rečenica koje su nastale spontano prilikom izvođenja dramskih aktivnosti. Da sam učenicima ciljano zadala da izmisle rečenice za neku ulogu to ne bi ispalo ni približno dobro kao što je ispalo ovako spontano.

Neke scene su učenici brže usvojili, a za neke je trebalo više vremena i vježbe te sam odlučila što će se određeni sat više uvježbavati. Tako su oni učili i nove vještine usvajanja organiziranog i vođenog dramskog rada kojeg ista autorica Škuflić-Horvat (2022) ističe kao značajnog za ovu dob učenika. Iako sama izvedba pred publikom prema Škuflić-Horvat (2022) nije prioritet, nije najbitnija u cijelom ovom procesu. Učenici su pokazali veliki interes i veliku sreću kada su vidjeli svoju obitelj i prijatelje. Svih dvadeset učenika koji su sudjelovali u ovom stvaranju

nakon naše finalne završnice odnosno izvedbe tražili su još i nadali su se da ćemo opet ponoviti nastup. Što je pokazalo da učenici vole nastupati pred publikom i da sa svojim pozitivnim pristupom i zanimljivim sadržajem sam potaknula učenike da zavole dramsku igru javni nastup i cjelokupni proces stvaranja predstave koji su oni doživjeli pozitivno. Povratna informacije evaluacije je ta da je proces stvaranja školske predstave s učenicima prvog razreda osnovne škole bio prožet pozitivnim ozračjem i uspješno obavljen.

6. ZAKLJUČAK

Dramska grupa kao izvannastavna aktivnost pokazala se kao učinkovit način učenja i poučavanja. Uglavnom dramske grupe u školama imaju manji broj učenika koji čine odabrani učenici, no to nije ovdje slučaj što je u skladu s promicanjem sklada i jednakosti djece u školi. Jedan od ciljeva ovog rada bio je da svaki učenik ovog razreda dobije priliku sudjelovati u ovom projektu te da se nitko ne osjeća izostavljeno.

Koliko je meni poznato, do sada nije opisan rad s učenicima dobi prvog razreda u kojem je sudjelovao cijeli razred koji broji dvadeset učenika. Tijekom stvaralačkog rada i cjelokupnog procesa jako puno su mi pomogle knjige navedenih autora, moja intuicija, znanje iz različitih područja stečeno na fakultetu.

Učenici koji su sudjelovali u procesu stvaranja ovog projekta, napredovali su emocionalno i socijalno u komunikaciji. Osjetio se značajan napredak u njihovom čitanju i razumijevanju pročitane te jezičnom stvaranju i izražavanju. Razvili su samopouzdanje koje nisu imali na početku procesa te se unaprijedio njihov međusobni odnos i grupna suradnja. Može se zaključiti kako dramsko stvaralaštvo pozitivno utječe na pojedinog učenika i razred u cjelini. Pomoću dramskih aktivnosti stvorili smo predstavu i ostvarili mnoge odgojno-obrazovne ishode. To svakako ide u prilog njihovom uključivanju u razrednu nastavu jer su primjenjive u većini nastavnih aktivnosti, a učenici pomoću njih stvaraju veći afinitet i bolji odnos prema učenju.

7. PRILOZI

Prilog 1. Suglasnost roditelja

SUGLASNOST RODITELJA

**ZA FOTOGRAFIRANJE/SNIMANJE U SVRHU
DIPLOMSKOG RADA STUDENTICE UČITELJSKOG
FAKULTETA U PETRINJI VIKTORIJE HRUSTIĆ I
OBJAVU NA SLUŽBENOJ WEB STRANICI OSNOVNE
ŠKOLE**

**Svojim potpisom dajem suglasnost da se moje dijete
učenik/učenica 1. razreda**

_____ ,

(ime i prezime djeteta)

**dana 25.04.2024. kao sudionik predstave Vile u školi,
fotografira i snima te da se navedene fotografije/snimke u
sklopu predstave, objave kao dio diplomskog rada studentice
Viktorije Hrustić i na službenoj web stranici
škole.**

**Ova privola dana je za gore naznačene svrhe
što potvrđujem svojim potpisom.**

Potpis roditelja/skrbnika djeteta

Datum_____

VILE U ŠKOLI

U jednoj školi je jedan 1.a razred. Puno toga znaju i učiteljica je jako ponosna.

Jedne noći u njihov razred ušuljale su se Zle vile. Zle vile ne vole školu. Odlučile su začarati razred, ali nisu znale kako. Pozvale su Zlog Vilija. On im je dao kamenčiće gluposti. Kamenčiće su stavile ispod klupa i pobjegle.

Svanulo je jutro. Učiteljica je ispitivala učenike. Šokirali su je svojim neznanjem. Uzrujana je otišla kod ravnatelja. To isto jutro dobre vile su došle u redovitu provjeru učionice. Na podu su vidjele šešir. Odmah su znale da su zle vile bile tu. Pronašle su i kamenčiće gluposti. Nisu znale što bi. Sjetile su se Dobrog Vilija i pozvale su ga. Nisu ga odmah prepoznale jer se prerušio u domara. Dobro je promislio i zaključio kako je najbolje izgovoriti čarobne riječi: "Koliko znaš toliko vrijediš!". Čarolija je prekinuta. Kamenčiće gluposti stavili su u školske torbe kako bi znanje iz torba uništilo moć kamenčića.

Zvonilo je, vile su se morale sakriti jer je dolazila učiteljica. Učiteljica je ušla u razred s ravnateljem kako bi mu pokazala neznanje koje je zavladao u razredu. Ravnatelj je počeo ispitivati učenike. Učenici su točno odgovarali na sva pitanja. Učiteljica je bila iznenađena, a ravnatelj oduševljen

I tako se u ovaj razred opet vratilo znanje.

Prilog 3. Sastavljen dramski tekst po ulogama

VILE U ŠKOLI

SCENA PRVA

(U pozadini se čuje pjesma Mi smo đaci veseljaci te učenici ulaze na scenu sjedaju u klupe dolazi učiteljica te ih kreće ispitivati. Glazba prestaje čuje se školsko zvono i dolazi učiteljica u razred.)

UČITELJICA ANA: Dobar dan djeco!

SVI UČENICI: Dobar dan učiteljice!

UČITELJICA ANA: Da vidimo što ste naučili. Počnimo s abecedom.

FRAN: A, B, C, Č, Ć, D, DŽ, Đ

IVAN P: E, F, G, I, J, K, L,

MARKO M: LJ, M, N, NJ, O, P, R, S, Š, T, U, V, Z, Ž

UČITELJICA ANA: Bravo!! Naučili ste abecedu! Čestitam!

Što ste naučili iz matematike?

$4+4=$ $5+5=$ $10 + 5=$

EUGEN: Četiri plus četiri jednako je osam.

FRAN: Pet plus pet jednako je deset.

IVAN P: Deset plus pet jednako je petnaest.

UČITELJICA ANA: Koje računske radnje smo naučili?

IVAN R: Zbrajanje i oduzimanje.

UČITELJICA ANA: Bravo! Naučili ste računati do 20! Čestitam!

Jeste li tako lijepo naučili i prirodu?

Koja su četiri godišnja doba?

MARKO M.: Jesen, zima... FRAN: Proljeće, ljeto!

UČITELJICA ANA: Bravo! Recite mi kada cvjetaju proljetnice?

IVAN P: Proljetnice cvjetaju u proljeće!

UČITELJICA ANA: Što radi medo zimi?

JURE: Spava zimski san.

UČITELJICA ANA: A tko je na jesen otišao u toplije krajeve i zašto?

FRAN: Otišle su lastavice i rode zato jer im je ovdje bilo hladno.

UČITELJICA ANA: Koje su tople i hladne boje?

VILI: Tople boje su crvena, narančasta i žuta, a hladne boje su plava zelena i ljubičasta.

UČITELJICA ANA: Odlično!!! Čujmo na kraju što ste naučili iz glazbenog.

UČENICI: Mi smo đaci veseljacii.....

UČITELJICA: Izvrsno djeco! Znanje je veliko bogatstvo! Koliko znate, toliko vrijedite!

Sutra ispitujem. Sve mi se čini da će biti puno petica. Doviđenja svima!

UČENICI: Doviđenja učiteljice!

(Učiteljica i učenici odlaze.)

SCENA DRUGA

(Zastori se navlače. U učionici je mrak. Na refren pjesme *Novih Fosila- Dobre i loše djevojke* ulaze zle vile. Razbacuju učionicu i sjedaju na klupe)

MIA ELENA: Tu smrdi na znanje! Ne volim školu!! Ježim se od nje! Brrr!

ERIN : Puna je znanja, dobre i vrijedne djece! Užass!

ANĐELA: Ufff, kako su mi dosadna dobra djeca koja uče!!!

KATJA: Mrzim učenje! ZLE VILE: I ja, i ja, i ja, i ja!!!

MIA ELENA: Zato su nas izbacili iz „Školskih vila“. Sjećate se?

ZLE VILE: Hahahahaha!!

ANĐELA: (Češka se.) Alergična sam na znanje! Sve me svrbi!!!

ZLE VILE: (Češkaju se.) I mene, i mene!

ERIN: Moramo to promijeniti!!! Naša je sveta dužnost da nitko ništa ne zna!

KATJA: Ali kako ćemo to učiniti? Znaš da ništa ne znamo!

AMELI: Znam! U stvari ne znam ja, ali zna Zli Vili. Zovimo ga!!!

ANĐELA: Tako je! Ne želim te uvrijediti, ali baš si se pametno sjetila!

ZLE VILE: Zli Viliiiiiiii! Zli Viliiiiii!! (Dolazi Zli Vili.)

ZLI VILI NEO: Što je babe lude, zašto vičete? Opet nešto, ne znate?

MIA ELENA: Pomogni nam Zli Vili! Moramo uništiti ovo pametno mjesto!

ERIN: Bolesne smo od njega. Imamo vrlo ozbiljnu alergiju!

ANĐELA: Moramo začarati djecu da ništa ne znaju!

KATJA: Ali ne znamo kako!!

ZLI VILI NEO: (Vadi vrećicu.) Ništa lakše! Ovo su kamenčići gluposti. Stavite ih ispod svake klupe i sve što djeca znaju isparit će iz njihovih pametnih glavica. Hahaha!

ZLE VILE: Bravoوووو Zli Vili!!! Živjelo neznanje!!! Živjela glupost!!!

(Vesele se, jedna vila baci šešir uvis. Ostavljaju kamenčiće ispod klupa, odlaze.)

SCENA TREĆA

(Ulaze dobre vile uz pjesmu *Daleka Obala-Morska vila*. Dobre vile poravnavaju klupe zatim skupa izvode jednostavne pokrete)

KIARA: Volim kad počinje novi dan, ali danas sam nekako zabrinuta.

LUCIJA: I ja, imam neki čudan osjećaj.

KIARA: Bojim se da se ovdje nešto loše dogodilo!

MIA M: Kasnimo danas, ne stignemo sve pregledati. Joooj, pogledajte!

(Vila pokazuje šešir na podu.)

ENA: Toga sam se bojala, bile su ovdje!!

KIARA: Koje su zlo sada smislile?

ENA: (Gleda ispod stolice.) Pogledajte! Strašno! Kamenčić gluposti!!

SVE ZAJEDNO: I ovdje je jedan! I ovdje! I ovdje!

(Zvoni zvono.)

ENA : Što ćemo? Zvonilo je, djeca stižu?

LUCIJA: Skrijmo se iza ploče! Što ćemo napraviti?

MIA M: Brzo, požurite se! Smislit ćemo nešto?

(Vile se odlaze iza ploče)

SCENA ČETVRTA

(Ulaze učenici i sjedaju. Dolazi učiteljica.)

UČITELJICA ANA: Dobar dan, djeco! Sad ćemo lijepo provjeriti sve što ste naučili.

Počnimo s abecedom. Jeste li spremni?

UČENICI: Jesmo, jesmo!!

FRAN: Č, K, D, M, N, O, C (Hvata se za usta.) UČITELJICA ANA: Molim?!

IVAN P.: G, R, F, D, S, K (Hvata se za usta.) UČITELJICA: Štoooo?!

MARKO M.: M, H, N, L, Č, P (Hvata se za usta.)

UČITELJICA ANA: Što vam je djeco? Gdje je nestalo vaše znanje?

A što je s računanjem? $4+4=$ $5+5=$ $12+5=$

EUGEN: Četiri plus četiri je tisuću.

FRAN: Pet plus pet je nula.

IVAN P: Dvanaest plus pet je tri

UČITELJICA ANA: Koje računske radnje smo naučili?

IVAN: Štucanje i hrkanje

UČITELJICA ANA: Vi se šalite!! Gdje je nestalo vaše znanje??

Koja su četiri godišnja doba?

EUGEN: Avion, kamion..

MARKO M.: Sladoled, čušpajz...

UČITELJICA ANA: Užas! A kada cvjetaju proljetnice?

IVAN P: Proljetnice cvjetaju vikendom!

UČITELJICA ANA: Što radi medo zimi?

JURE.: Šeta uz more.

UČITELJICA ANA: Tko je jesenas otišao u toplije krajeve i zašto?

IVAN R: Otišle su krave i kokoši jer im je ovdje bilo dosadno.

UČITELJICA ANA: Koje su tople i hladne boje?

VILI: Tople boje su one koje izvadimo iz pećnice, a hladne boje su one koje izvadimo iz hladnjaka.

UČITELJICA: Katastrofa! Ne znam što učiniti! Idem po ravnatelja.

(Odlazi i mrlja.) Moram popiti kavu, hitno!

SCENA PETA

(Djeca plaču, Dobre vile izlaze .)

UČENICI: Tko ste vi?

KIARA: Mi smo školske vile. Brzo, nema vremena za plakanje!

EUGEN: Što nam se dogodilo?

IVAN P.: Sve smo naučili, a sad ništa ne znamo!

LUCIJA: Začarale su vas Zle vile i Zli Vili. Oni mrze znanje.

MIA M: Stavili su vam kamenčiće gluposti ispod klupe.

(Učenici gledaju ispod klupa i kukaju.)

ENA: Trebamo prekinuti tu strašnu čaroliju, ali ne znamo kako!

LUCIJA: Kad bi bar Dobri Vili bio tu, on nikad ne paničari.

ENA: Jooooj, netko dolazi! Otkrit će nas! Nastradale smo!

(Ulazi Dobri Vili prerušen u školskog domara.)

IVAN P.: Pa to je školski domar Vilijam. Ne brinite, on je uvijek na strani djece.

VILE: (Raduju se.) Dobri Vili! Dobri Vili!

KIARA: Sam Bog te poslao! Nismo znale da radiš kao školski domar.

DOBRI VILI MARKO S : Znao kako volim biti gdje su djeca i to djeca koja vole učiti.

Zato radim u školi. A imaju i finu užinu svaki dan. Njam, njam..

MIA M: Dobro, dobro, izjelico! Nego imamo veliki problem.

ENA: Djecu su začarale Zle vile i Zli Vili. Znaš kako mrze znanje.

LUCIJA: Stavili su im kamenčiće gluposti ispod klupe. Više ništa ne znaju!

DOBRI VILI MARKO S: Znaju, znaju, ne brinite! Nitko im znanje ne može oduzeti!

FRAN: Ne znamo, ničeg se ne sjećamo! Znam samo - Koliko znam, toliko vrijedim!

EUGEN: Ni ja ništa ne znam! Znam samo da je znanje bogatstvo!

DOBRI VILI MARKO S: Bravo! Upravo ste izgovorili čarobne riječi koje će uništiti čaroliju!

MARKO M.: Koliko znam, toliko vrijedim! Znanje me vodi kud god želim!

UČENICI: Koliko znam, toliko vrijedim! Znanje me vodi kud god želim!

JURE: Što ćemo s kamenčićima? Što ako se čarolija ponovi!

DOBRI VILI MARKO S: Njih treba skloniti što prije, negdje gdje je puno znanja. Hmmm...

FRAN: A gdje kad je ovdje sve puno neznalica?

EUGEN: Znam!

MARKO M.: Gdje? Gdje? Brzo reci!

EUGEN: Pa u naše torbe, među pisanke!

IVAN P: Pa da! Sjećate se koliko smo pametnih riječi i rečenica tamo zapisali.

UČENICI: Da! Da!

(Učenici ubacuju kamenčiće u školske torbe.)

ENA: Ljudi, samo što nije zvonilo. Moramo bježati!

MIA M: Do viđenja djeco! Ne brinite, čarolija je nestala!

(Vile i Vili odlaze.)

SCENA ŠESTA

(Vraća se učiteljica s ravnateljem.)

UČITELJICA ANA: Gospodine ravnatelju, sada ćete vidjeti čudo neviđeno. Jučer sveznalice, danas neznalice! Jdna ja s takvim učenicima!

RAVNATELJ IVAN Š: Ma baš me zanima. Nisam baš siguran u tu vašu priču, ali da vidimo. Za početak bih želio čuti znate li abecedu.

FRAN: A, B, C, Č, Ć, D, DŽ, Đ, E, F, G, I, J, K, L, LJ

IVAN P: M, N, NJ, O, P, R, S, Š

MARKO M: T, U, V, Z, Ž

RAVNATELJ IVAN Š: Bravo!! Naučili ste abecedu! Čestitam! Da vidimo sada što ste naučili iz matematike? $4+4=$ $5+5=$ $12+5=$

SVI: 8, 10, 17

RAVNATELJ IVAN Š: Koje su računске radnje?

IVAN R: Zbrajanje i oduzimanje.

RAVNATELJ IVAN Š: Odlično! Naučili ste računati do 20! Čestitam! Da vidimo sada što ste naučili iz prirode? Hmmm, reci, koja su četiri godišnja doba?

MARKO M: Jesen, zima!

FRAN: Proljeće, ljeto!

RAVNATELJ IVAN Š: Bravo!!! A recite mi kada cvjetaju, proljetnice?

IVAN P: Proljetnice cvjetaju u proljeće!

RAVNATELJ IVAN Š: Što radi medo zimi?

JURE: Spava zimski san.

RAVNATELJ IVAN Š: A tko je jesenas otišao u toplije krajeve i zašto?

FRAN: Otišle su lastavice i rode jer im je ovdje bilo hladno.

RAVNATELJ IVAN Š: Koje su tople i hladne boje?

VILI: Tople boje su crvena narančasta i žuta, a hladne boje su plava ljubičasta i zelena.

RAVNATELJ IVAN Š: Izvrsno djeco! Dugo nisam čuo takvo znanje. Čestitam! Znanje je veliko bogatstvo! Koliko znate, toliko vrijedite!

UČENICI: Daaaa! Koliko znam, toliko vrijedim! Znanje je veliko bogatstvo!

RAVNATELJ: (Okreće se učiteljici koja je šokirana i tješi je.)

Kolegice draga, ne znam u čemu je problem ova djeca sve znaju. Vi morate na bolovanje. Kraj školske godine je, jako ste umorni. Počele su vam se priviđati stvari. Morate se dobro odmoriti!

(Učenici pjevaju i vesele se.)

Prilog 4. Sastavljena scena prije nastupa

Prilog 5 Premijera predstave Vile u školi, fotografija učenika, studentice i učiteljice te prikaz nekoliko scena iz predstave

Prva scena: Učiteljica ispituje učenike.

Druga scena: Zle vile smišljaju plan kako začarati učenike.

Treća scena: Dolaze dobre vile i pronalaze način kako da ponište čaroliju zlih vila.

POZIVAMO VAS NA PREDSTAVU

“VILE U ŠKOLI”

25.travnja 2024.
18:00 sati

Osnovna škola Antuna Branka Šimića
Zagreb

*Dramska skupina učenika 1.a razreda
Pedagoško vodstvo i autorica teksta Dubravka Čubrić
Diplomski rad studentice Viktorije Hrustić u suradnji s
Učiteljskim fakultetom u Petrinji*

ULOGE:

učiteljica: **Ana**

ravnatelj: **Ivan Š**

dobri Vili: **Marko S**

zli Vili: **Neo**

dobre vile: **Ena, Lucija, Mia, Kiara**

zle vile: **Andela, Ameli, Erin, Mia Elena, Katja**

učenici: **Fran, Marko M, Eugen, Ivan R, Vili, Jure, Ivan P**

8. LITERATURA

- 1) AZZO (2023) Agencija za odgoj i obrazovanje. <https://www.azoo.hr/natjecanja-i-smotre-arhiva/smotra-literarnog-dramskog-scenskog-i-novinarskog-stvaralastva-lidrano-2022-2023/>
- 2) Bežen, A. (2008). *Metodika znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- 3) Čubrilo, S., Krušić, V., Rimac Jurinović, M. (2017). *Odgoj za građanstvo, odgoj za život. Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse*. HCDO i Školska knjiga. Zagreb.
- 4) Dresto, V., Bosanac, A. (2007). *Prva predstava, Priručnik za voditelje početnike dramsko-scenskih skupina u osnovnoj školi*. Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o.
- 5) Duran, M. (2001). *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- 6) Gruić, I., Rimac Jurinović, M. (2022). *Improvizacija*
- 7) Gruić, I. (2021). *Lutkarstvo i scenska kultura. Dramske tehnike*
- 8) Gruić, I., (2002). *Prolaz u zamišljeni svijet. Procesna drama ili drama u nastajanju. Priručnik za odgajatelje, učitelje, nastavnike i sve one koji se bave dramskim radom s djecom i mladima*. Zagreb: Golden marketing.
- 9) Gruić, I., Vignjević, J., Rimac Jurinović, M. (2018). *Kazališna/dramska umjetnost u odgojno-obrazovnome procesu: prijedlog klasifikacije i pojmovnika. Višejezičnost i višekulturalnost kao i izazov u obrazovanju danas i sutra. Zbornik radova 11. međunarodnoga balkanskog kongresa obrazovanja i znanosti Budućnost obrazovanja i obrazovanje za budućnost.*, 119-129.
- 10) Iveković, O. (2019). *Dramsko pedagoške paradigme u povijesnom slijedu (Vladimir Krušić, Kazalište i pedagogija. Ideje, koncepti i shvaćanja odgojnih funkcija kazališnog/dramskog medija u hrvatskoj kulturi i pedagogiji 19. i 20. stoljeća do završetka Drugoga svjetskog rata. HCDO – Disput, Zagreb, 2018.)*. *Kazalište, XXII* (78), 114-118. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/237945>
- 11) Korda Krušlin, J. (2023). *Zvezdana Ladika – učiteljica kazališta*. *Kazalište, XXVI* (91/92), 57-62. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/294692>
- 12) Krušić, V. (2018). *Kazalište i pedagogija. Ideje, koncepti i shvaćanja odgojnih funkcija kazališnog/dramskog medija u hrvatskoj kulturi i pedagogiji 19. i 20. stoljeća do završetka Drugoga svjetskog rata*. Zagreb: Disput.

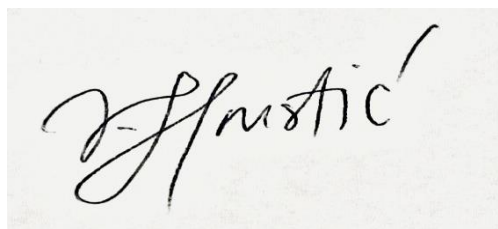
- 13) Krušić, Vladimir. Dramski odgoj i pedagogija u raznim europskim i kulturnim pedagoškim tradicijama. Mrežne stranice Hrvatskoga centra za dramski odgoj. http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/2022/02/V.-Krusic_Dramski-odgoj-i-pedagogija-u-raznim-tradicijama.pdf . Pristupljeno 14. svibnja 2024.
- 14) Krušić, Vladimir. Umjetnički odgoj- Što je to i čemu služi? Mrežne stranice Hrvatskoga centra za dramski odgoj. <http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/2020/05/V.-Krusic-UMJETNICKI-ODGOJ-STO-JE-TO-I-CEMU-SLUZI.pdf> . Pristupljeno 14. svibnja 2024.
- 15) Krušić, Vladimir. Okvir za različitost- Razvoj suvremene dramske pedagogije u Hrvatskoj. Mrežne stranice Hrvatskoga centra za dramski odgoj. <http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/2020/05/V.-Krusic-OKVIR-ZA-RAZLICITOST.pdf> Pristupljeno 14. svibnja 2024.
- 16) Krušić, Vladimir. Prema pojmu dramske umjetnosti. Mrežne stranice Hrvatskog centra za dramski odgoj. <http://www.hcdo.hr/knjiznica/strucni-clanci/prema-pojmu-dramske-nadarenosti/> Pristupljeno 14. svibnja 2024.
- 17) Ladika, Z (1987). *Dramsko stvaralaštvo za djecu*. Zagreb: Globus.
- 18) Ladika, Z. (1970). *Dijete i scenska umjetnost: priručnik za dramski odgoj djece i omladine*. Zagreb: Školska knjiga.
- 19) McCaslin, N. (1999). *Creative Drama in the Classroom and Beyond* . Longman. New York.
- 20) Pavis, P. (2004). *Pojmovnik teatra*. Zagreb: Akademija dramske umjetnosti Zagreb, Centar za dramsku umjetnost, izdanja Antibarbarus d.o.o. Radermacher, N. 2010 *Kinder eine Buhne geben, Kultur- Dialog. Lingen*.
- 21) Prijedlog kurikulumu nastavnog predmeta dramski odgoj za srednje škole. Mrežne stranice Hrvatskog centra za dramski odgoj. <http://www.hcdo.hr/wp-content/uploads/2020/02/Prijedlog-Kurikuluma-Dramskog-odgoja.pdf> Pristupljeno 14. svibnja 2024.
- 22) Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- 23) Slade, P. (1976) *Child Drama*. University of London Press.
- 24) Škuflić Horvat, I. (2022). *Metodičke osnove rada s djecom i mladima u području dramskoga stvaralaštva* (Disertacija). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski

<https://dr.nsk.hr/islandora/object/ffzg:6027>

- 25) Švacov, V., Batušić, N., (1983). *Drama, dramaturgija i kazalište*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- 26) Vukasović, A. (2008). Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja u ozračju hrvatske odgojne preobrazbe. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/22489>
- 27) Ward, W. (1957) *Playmaking With Children*. Appleton-Century-Crofts, N. Y.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

A rectangular photograph of a handwritten signature in black ink on a light-colored background. The signature is written in a cursive style and reads "Z. Prustić".

(vlastoručni potpis studentice)